

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ÉRTEKEZÉSEK

A FILOZÓFIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL
A M. TUD. AKADÉMIA II. OSZTÁLYÁNAK RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI
DR. FINÁCZY ERNŐ
OSZTÁLYTITKÁR.

IV. KÖTET. — 5. SZÁM.

ADATOK
A BÜNTETTESEK JELLEMCSOPORTJAINAK
MEGÁLLAPÍTÁSÁHOZ

IRTA
FINKEY FERENC
R. TAG.

— Felolvasta a II. osztály 1932. december 5.-én tartott ülésén —



BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1933.

akkal az európai jog- és kultúrállamokban a büntetési rendszernek és a büntető eljárásnak teljes átalakulását, a büntetőjogi privilégiumoknak a megszüntetését, a kegyetlen végzési módok, a testi és a bectelenítő büntetések, a rászórtó vállalat eltörlését, az úriszékek önkénykedéseinek, az államfők visszaéléseinek a visszaszorítását s a büntetések végrehajtásában a törvény előtti egyenlőség és az emberiség eszméjének lehető érvényesítését.

Ezeket a nagyszerű reformokat, a modern, emberiség büntetőjognak a tulajdonképeni megszületését alapozza meg bölcsészetiileg a Kant és Fichte subjectiv idealismusa, az individualistikus világfelfogás. Kantnak a XIX. század egyik vezető koreszméjévé nőtt kategorikus imperativusa, hogy az embert mint erkölcsi lényt sohasem szabad eszközül felhasználni, tehát az államnak a büntetésben is el kell ismernie az ember eszméjét, a *személyiséget*, — ez a ma is uralkodó axioma lassanként áthatja a XIX. század egész büntetőjogát s úgy az *anyagi jogban*, mint a büntető eljárásban és a büntetés-végrehajtásban a bűnelkövető *személyisége*, az *ő alanyi bűnössége*, ennek a minősége és foka mind nagyobb figyelemben részesül. Ebből az idealistikus felfogásból fakadt ki a XIX. század első felében a legszebb büntetőjogi elmélet: a javítási elmélet, mely kiharcolta a modern börtönöket és börtönrendszereket.

A XIX. század vége felé azonban az idealistikus világnézet varázsa lassanként elhalványul, előtérbe nyomul minden kultúrállamban a természettudományi világnézet és a szociális életszemlélet. Az új uralkodó eszmék szerint nem az egyes ember, nem az egyén többé a világ központja, hanem a társadalom, a köz. Az egyéniség kultusza helyett a *solidaritás*, a társadalmi osztályok egymásrautaltsága, az uralkodó osztályok felkarolása, anyagi és kulturális előrelépés lesz a társadalmi törekvések vezérelve.

A társadalom eszmevilágában beállott ez az új fordulat nem maradhatott hatás nélkül a büntetőjogi irodalomra és a büntetőjogi elméletre sem. *Wahlberg*, volt bécsi tanár, 1869-ben megjelent híres művében (*Individualisirung im Strafrechtspflege*) látszólag ugyan a régi jelszó, az egyénítés

keresztülvitele érdekében, lényegében azonban az új világnézet úttörője gyanánt veti fel a gondolatot, hogy ne csak a bűncselekményekkel, azoknak scholasztikus osztályozgatásával foglalkozzunk, mint a classicus iskola és az addigi Btk-ek tették, hanem a társadalom jól felfogott érdekében a *büntettek egyéniségét*, azok különböző *typusait* tegyük vizsgálódás tárgyává s ezeket igyekezzünk megfelelően osztályozni. Az ő általa felállított megkülönböztetés az *alkalmi* és a *szokásszerű* büntettek közt (*Gelegenheits — Gewohnheitsverbrecher*) lett kiindulási pontja a büntettek osztályozása körüli lélektani, sociologiai és kriminálpolitikai, immár több mint félszázados vizsgálódásoknak.

Majd a *Lombroso*, turini orvosprofesszor nevével összeforrott bűnügyi embertani iskola tűzi ki céltudatos programjául a büntettek egyéniségének, testi és lelki alkalmának módszeres tanulmányozását, azzal a bevallott radikális céllal, hogy a büntetés sikertelennek bizonyult fogalmát megsemmisítse és a fennálló büntetési rendszert gyökerestől átalakítsa, az addig uralkodó jogi megtorlás elmélete helyett a bűnelkövetőktől, mint *közveszélyes egyénektől* való társadalmi védekezést állítva fel elérendő célul. Ezt az új jelszót, a *társadalmi védekezés* (*difesa sociale, défense sociale*) gondolatát teszik aztán magukévá az elmeorvostani és a sociologiai iskolák összes ányalatai is.

Ez az új vezéreszme rövidesen megragadja a szakbüntetőjogászok lelkét is s a reformkövetelések kidolgozása végett Liszt berlini, Prins brüsseli és Van Hamel amsterdami tanárok 1889-ben megalakítják a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesületet (*Union internationale de droit pénal, Internationale Kriminalistische Vereinigung*), mely azonban bölcs mérséklettel már nem a büntetés fogalmának a megsemmisítésére, hanem a tételes büntetőjog felforgatására törekszik, hanem azt tűzi ki célul, hogy úgy a bűncselekményt, mint az annak leküzdésére szolgáló eszközöket nem csupán jogi, hanem épúgy anthropologiai és sociologiai szempontból is kell tanulmányozni. Ennek a világ összes kultúrállamai büntetőjogászait és kriminologusait egy tudományos táborba gyűjtő nemzetközi egyesületnek a világháború kitöré-

végzett 25 évi munkássága eredményeül jegyezhetjük, hogy a kriminologusok első túlzásainak letompításával denütt uralkodó eszmévé emelte a büntettekétől való *önös védekezés*, a specialpreventio, vagyis a társadara *közveszélyes bűnelkövető csoportoktól* való különle védekezés gondolatát s ezzel napirendre tűzte a bűnsek osztályozásának, a *büntettes jellemcsoportok* kutának a problémáját.

Igaz, hogy a büntettek osztályozását már Lombroso legelső nagy fegyvertársai: Ferri és Garofalo is megkezék s az ő osztályozási kísérleteik, különösen a született bűntettes fogalmának, majd a Garofalo »természetes« bűntettesnek elfogadhatósága feletti vitatkozások, szellemi ok indították meg a N. B. E. munkásságát is. Kétség azonban, hogy a N. B. E. kongressusai, majd az szület fiókjai gyanánt szerepelt nemzeti csoportok vitái alakult ki az a helyes kiegyenlítő és megnyugtató szer, hogy ne tisztán a biológiai vagy elmeorvostani pontról tekintsük a büntettek osztályait, az egyes csoportokat, hanem az etikai, a lélektani és a társanvédelmi szempontokat kössük össze és ilyen széleköri, minden oldalra kiterjedő vizsgálódások alapján kezdünk a tudományt és a gyakorlati életet egyaránt gító megoldásra jutni.

Ez a helyes összefoglaló kiindulási pont, a kriminologia büntetőjogi és a kriminálpolitikai szempontokat békítő felfogás lett uralkodó a háború előtti évtizeben a tételes büntető jogokban is. A reformkövetelések, szükséges programmpontjait ugyanis a XIX. század végén s a XX.-nak az elején a kultúrállamok egymás sietnek törvénybeiktatni. Így már a világháború kitelőtt valamennyi kultúrállam külön törvényt alkotott: gyermek- és a fiatalok bűnelkövetőkről, — a közveszélyes munkakerülőkről, — sok helyen külön törvényben szabják a visszaesők vagy a megrögzött büntettek elleni igazsági intézkedéseket. Az első ízben vétkező alkalmi bűnelkövetőkre mindenütt életbeléptetik a büntetésrajzásának a feltételes felfüggesztését. Több államban

külön törvényt alkotnak az elmebeteg és a gyengeelméjű bűnelkövetőkről is. Úgy hogy a Btk.-nek általános, elvileg minden büntettesre egyaránt vonatkozó szabályai szinte észrevétlenül differenciálódnak. A rendes büntetőjogi szabályok alól maguk a törvényhozások kiemelik és külön elbáns alá veszik:

1. a gyermek- és fiatalokot;
2. az elmebeteg és a gyengeelméjű bűnelkövetőket;
3. a közveszélyes munkakerülőket;
4. a megrögzött büntettekét és
5. az első ízbeni kisebb alkalmi bűnelkövetőket.

A Btk. rendes általános szabályai így voltaképen csak a normális elmeállapotú felnőtt büntettes egyéniségekkel szemben kerülnek alkalmazásra.

A háború előtti büntetőjogban tehát épen a túlhaladottnak tekintett individualistikus világnézet magva, a büntettes személyiségének, az egyéniségnek a büntetőjogi értékelése, az *egyéniítés* (individualisatio) vezéreszméje vezette rá a szakirodalmat és a törvényhozásokat, hogy annak keresztülviteléhez, az egyéniítésnek a minél teljesebb megvalósításához nélkülözhetetlen előfeltétel, igazi előkészítő lépés a bűnelkövetők helyes csoportosítása, a büntettes jellemcsoportok megállapítása. Az egymástól eltérő jellemű bűnelkövetők megfelelő, vagyis eltérő kezelése nemcsak az igazság követelménye, de a társadalom védelmének új jeliszava értelmében is elengedhetetlen előfeltétele a helyes büntető igazságszolgáltatásnak.

Az említett jellemcsoportok megkülönböztetését különben maga a gyakorlati élet, a törvényalkotás legközvetlenebb indítéka, a szükség tette elodázhatatlanná. A bírói gyakorlatban oly sűrűn jöttek elő a tipikusan hasonló esetek: egyfelől a pajkosságból, gyerekes csínyből vétkező fiatalok, az erkölcsi elhagyatottságból, az elmaradt vagy egyenesen rossz irányú nevelés folytán züllésnek indult fiatalok bűnelkövetők ezrei, — az elmebetegséggel, örökletes terheltséggel, korlátolt elmeállapottal védekezők nagy tömege, — másfelől a munkakerülő csavargók, az álkoldusok, a szélhámos nagy büntettek változatos csoportjai és a megátal-

kodott, hivatásszerű büntettek nagy csapata, hogy ez a, sajnos, gazdag anyaghalmoz szinte önkéntelenül provokálta az egyes csoportok megkülönböztetését és követelte mindekkel szemben a különleges eljárást.

És jött aztán a világháború, a maga erkölcsdurvító, a társadalom addigi békés rendjét felforgató következményével s jött utána az összeomlás, a folyton fokozódó gazdasági és a ma is ránk nehezedő hihetetlen pénzügyi válságokkal. Ezeknek a közismert kriminogén tényezőknek az eredménye lett a kriminalitásnak az ugrásszerű hullámozása, a háború alatt a férfi büntettek arányszámának a lezuhanása, ehelyett a nők és a fiatalok bűnözésének a felszökkenése, — a háború után pedig különösen a gazdasági visszaélések, az árdrágítások, adócsalások, a bankszédelgések, az apróbb és nagyobb csalások, uzsorásokodások nagyarányú felburjánzása. Más téren pedig a vagyoni tönkretétel felett elkeseredett idegsokkos hadirokkantok és az állás nélkül vergődő családfenntartók által véghezvitt családtörések és másjellegű családi drámák szaporították az élet és a testépség elleni borzalmas bűnesetek amúgy is nagy számát.

Mint mindennek a világon, a háborúnak is két oldala, kettős eredménye van. A rengeteg szenvedés, pusztulás, felforgatás mellett ott vannak az új találmányok, új felfedezések minden téren. Amint az orvostudományokban, így különösen a sebészet terén a rengeteg anyag és alkalom forrása lett a bámulatos tudományos és gyakorlati haladásnak és fellendülésnek, úgy a büntetőjogban is a kriminalitás új alakjai, a bűnelkövetők egészen új vagy újfajta típusai a velük szemben való védekezés új módjait, az addigi büntetési rendszer kibővítését, átalakítását tették szükségessé, a háború előtt merésznek tetsző reformgondolatok megvalósítására adtak módot és alkalmat.

Igaz, hogy azok a rendkívüli, illetőleg kivételes rendelkezések, amiket a háborús kriminalitás, majd az összeomlás utáni zavaros állapotok tettek elkerülhetetlenné, nem mindig állották ki a bírálatot s némelyiket valóban csak a rendkívüli helyzet, a felszaporodott társadalomellenes

vagy egyenesen államfelforgató merényletek megfékezésének sürgős szüksége igazolt, amiket aztán a normális idők visszatérével hatályon kívül is kellett helyezni. Sajnos, azonban még ma — több mint egytized elmúltával — sem mondhatjuk azt, hogy a szennyes ár eltisztult s a kriminalitás folyama visszatért a rendes medrébe.

Ma is egymás után bukkannak fel az állami és a társadalmi rend esküdt ellenségei, a politikai desperádók és a politikai mezbe bűjtött felforgató elemeken kívül a legkormönfontabb szédelgések, csalások, a vakmerő fosztogatások, sikkasztások igazi nagymesterei. Bizony nem ritka eset, hogy közép- vagy főiskolát végzett vagy épen diplomás, magasabb műveltségű egyének, jótékony vagy hazafias intézmények alkalmazottjai követik el a nagyarányú csalások, sikkasztások, hamisítások hosszú sorozatát. Mások előkelő állásuk, összeköttetések fitogtatásával kápráztatnak el és fosztanak ki szegény embereket. A homokra épített bankok nagyhangú vezérigazgatói, alapítói, a kaució-szédelgők, a hiszékeny kis existenciák százait rántják be és juttatják koldusbotra, a valutacsempészek újabb és újabb fejedelmei pedig magát az államot, a nemzeti vagyont károsítják rendszerint hatalmas összegekig.

Ugyanez az erkölcsi kloaka, a háborús és a kilengéses idők óta ittmaradt, meghibbant mentalitás termelte ki a kéjgyilkosok, a Kürten Péterek, a Landru-k riasztó alakjait, akiknek legújabb hőse a vonatrobantással hivatásszerűen foglalkozó Matuska Szilveszter.

Ez a bőséges anyaghalmoz, a kriminalitás mai körképe, a közveszélyes bűnelkövetőknek újabb és újabb alakjai készítetik a büntetőjog tudományának a munkásait, hogy tovább foglalkozunk a *büntettes jellemekkel*, azokat igyekezzünk az eddigiéknél helyesebben csoportosítani, hogy ellenük alaposabban és sikeresebben védekezhessünk.

Az első, illetőleg az előzetes kérdés azonban az, hogy lehet-e csakugyan büntettes jellemről és jellemcsoportokról, jellemfajokról beszélni? Nem ellenkezik-e a »jellemes« ember fogalmával, a jellem szó közönséges értelmével, ha a büntetteknek jellemet tulajdonítunk? Ha pedig nem,

akkor is lehet-e a bűnelkövetőket mint külön osztályt kiszakítani a társadalomból, elkülöníteni a többi, a »nem bűnös« emberektől s az ő lelki világukról, az ő testi vagy lelki alkataukról, a büntettek lélektanáról külön tudományt alkotni? Nem vezet-e ez végeredményben a Lombroso született bűntettesének, a bűnös ember típusának az elfogadásához?

Erre az előzetes kérdésre vagy ellenvetésre, bármilyen agyhorderejű problémák tolnak fel mögötte, ezúttal igen rövid a feleletünk. A büntetőjogász a jellem alatt nem annak szűkebb értelemben vett fogalmát, nem az »etikailag értékes« embert érti, hanem annak általános lélektani fogalmát, ami az *egyén szellemi tulajdonságainak az összességét*, különösen az akaratos tevékenységeiben uralkodó uralkodó jelenti. (V. ö. Kornis Gy.: A lelki élet. IV. 431.) A büntetőjog ugyan egyik legbecsesebb forrástudományul meri el az erkölcsant, hiszen a bűnösség, az egyéni felelősség, a beszámítás fogalmait egyenesen az etikából vesszük és mindig hangsúlyozzuk, hogy a büntetőjogi bűnösség alatt a bűnelkövetőnek erkölcsi hibáját, erkölcselleneselkedését is értjük, ez az elismerés és hangsúlyozás azonban nem jelentheti azt, hogy a büntetőjogi fogalmakat ottán az erkölcsant szemüvegén át nézzük. A jellem fogalma kétségtelenül megalkotható, a jellemek csoportosítása megtörténhetik tisztán az etikai nézőpontok szerint, azonban a büntetőjogban, a gyakorlati élet követelményeire társadalmi védekezésre, mint a büntetés legfőbb céljára gondolva, a büntettek jellemének, egyéniségének a megállapításánál és megértésénél első sorban azok lelkülete, akaratos tevékenységüknek uralkodó vonásai, szóval egészségük (mentalitásuk), intellektuális és erkölcsi habitusuk első figyelembe.

Ha helyesnek fogadjuk is el a legújabb lélektani iskolák legtöbbször azt a tételt, hogy a *személyiség* és a *jellem* nem azonos fogalmak, mert a személyiség felöleli az egyén összes testi és intellektuális adottságait, viszont a jellem az erkölcsi oldalát nézve a problémának, igazat kell adnunk a »szellemtudományi« pszichológiai írásmódozó képviselőinek abban, hogy a felnőtt ember egyénisé-

gének a sokszor csak intuitív megértésénél, tehát valódi jellemének megállapításánál az illető egyén akaratos tevékenységeinek az *állandó* vonása, tehát a lelkülete, *lelki egyénisége* a döntő. Ily értelemben pedig a büntettekénél is lehet és szükséges is jellemről, karakterisztikus jellemvonásokról beszélni, mert a társadalomban tényleg nem csupán joerkölcsű, becsületes, tehát etikailag kifogástalan egyének élnek, hanem rosszindulatú, bűnelkövetésre könnyen hajló, kemény, kegyetlen lelkű, vakmerő vagy léha, könnyelmű egyéniségek is, akiknek a típusait, a büntettek jellemeknek igazi iskolapéldáit a Shakespeare örökbecsű drámái eléggé világosan állítják elénk.

A büntetőjogi tudomány tehát nem tekinti a bűnelkövetőket valami külön társadalmi osztálynak, nem akarja az embereket a »bűnösök« és »nem bűnösök« két főosztályába elkülöníteni. A bűnelkövetők testi vagy lelki alkataira nézve éppen olyan emberek, mint a többiek, éppen olyan vágyak, érzelmek, indulatok vezetik őket cselekményeikben, a lelki folyamatok éppen úgy folynak le náluk, mint más embereknél. Hiszen sohasem tudhatjuk, hogy akivel az utcán, a villamosban találkozunk, talán kezét is fogtunk, nem követett-e el valamikor vagy nem fog-e jövőre valami bűntettet elkövetni. Az u. n. bűnügyi lélektan tehát nem valami különálló, a becsületes emberekkel foglalkozó lélek- vagy elmetantól egészen eltérő fogalmakkal operáló tudomány, hanem csak egyik részlete, illetőleg alkalmazott ága az általános lélek- vagy elmetannak. Mindenesetre helyes és szükséges azonban, ha a lélektan behatóan foglalkozik a bűnelkövetők lelkületével, azok különböző csoportjainak lelkiségével, mert az is bizonyos, hogy a büntettek, különösen a súlyosabb büntetteket elkövető egyének lelki világa, mentalitása mégis csak másféle, mint a bűnelkövetéstől távolmaradt embertársaké.

Nem szabad azonban abba a túlzásba esnünk, amibe Lombroso és a régebbi kriminál-biologusok jutottak, mikor büntettes típusról, született büntettekéről beszéltek. Ez a fogalom kétségtelenül a naturalizmus, a pszichofizikai iskola szélső balszárnyának a túlhajtása volt, melyet a mai

a törvényhozások is magukévá tettek. Így a magyar törvényhozás 1913-ban alkotott külön törvényt (XXI. tc.) »a közveszélyes munkakerülőkről« s ezek elleni céltudatos védekezésül honosította meg az addigi büntetőjogunkban ismeretlen *dologház* intézményét, mint relative határozatlan tartamú biztonsági intézkedést. A háború után s különösen ma, amikor a munkanélküliség ijesztően súlyos problémája áll előttünk, amikor nemcsak a munkakerülő, léha, lusta elemek, de a munkát kereső tisztességes emberek, a fizikai és szellemi munkások százezrei, sok államban immár valóssággal milliói, kénytelenek a törvény által tiltott csavargásra és koldulásra vetemedni s amikor a nélkülözés, a nyomor a jönelvelésű, becsületes embereket is sokszor szinte ellenállhatatlan erővel csábítja a bűnelkövetés hinárjába, ma talán már anachronistikus jelző a »munkakerülő« kifejezés vagy legalább is nem eléggé jellemző a büntettek harmadik jellemcsoportjának a körvonalazására.

A háború alatt és után, az egymást kergető gazdasági válságok, a pénz értékének óriási változásai, egyeseknek, társulatoknak, egyesületeknek vagyoni összeomlása, a vakmerő gazdasági visszaélések, árdrágítások, uzsoráskodások, bankszédelgések, a leghihetlenebb csínyekkel, becsapásokkal eszközölt kizsákmányolások valóban egy egészen új vagy újszerű jellemcsoportját teremtették meg a bűnelkövetőknek, akiket legjobban a szélhámos jelző illet meg. A világszerte közderültséget keltett hirhedt köpenicki kapitány (a 27 évi raboskodása miatt a hatóságokat alaposan megtréfáló Voigt Vilmos cipésmester) ismeretes trükkje jámbor felültetés azokhoz a nagystíliú, vakmerő fosztogató-sokhoz képest, amiket a háború utáni idők válságos vagy ál-bankvezérei, gyufakirályai, a kisebb-nagyobb Al Capone-k, ál-bárók és ál-bárónék, a kijárók, a beugratók, a szerencselovagok százai elkövettek.

Főtérreumuk a csalás, a sikkasztás és a hamisítások összes alakjai, valamint az uzsora és a hitelsértés különböző tényálladécai. Ezek a szédelgők, a modern »lézengő Ritterek«, ha nem haladnak is az élet vagy a testépség elleni merényletekig, de nem kisebb veszedelmet képviselnek a

társadalomra, mert rendszerint egész seregét rántják maguk után a hiszékeny, megszorult embereknek, vagy a keservesen összekuporgatott szerény tőkéskejükől fosztják ki őket, hogy aztán ezek pénzének összeharcsolásából addig-ameddig vigan élhessenek, kártyázhassanak, lóversenyre jár-hassanak, dorbézolhassanak. Egy jótékony bank ürügye alatt véghezvitt nagyszabású családi bűnügyben 1600 kis-embert juttattak tönkre a vezérigazgató urak. És ez nem is példa nélküli eset.

A szélhámosok mentalitása sokban megegyezik a megrögzött büntettekével. Ők is megszokják a bűnözés levegőjét, lelkiismeretlenül ismétlik csínyjeiket, vagy újból és újból kísérleteznek azokkal. Eltérnek amazoktól annyiban, hogy a szélhámosok rendesen nagyobb intelligenciájú, illetőleg eszesebb egyéniségek, akik raffinált ügyességgel tudják kitervezni és keresztülvinni s gyakran sokáig tudják leplezni bűnös manipulációikat és kikerülni a büntető igazságszolgáltatás karját. Erkölcsileg romlott, züllött egyéniségek, akiket a becsületes munkás élettől való iszony, a hirtelen és könnyen meggazdagodás vágya, a más emberek baja, nyomorúsága iránti érzéketlenség, szóval a léha, könnyelmű életfelfogás visz a bűn útjára. Ha tehát nem minősíthetjük is őket megrögzötteknek — ámbár akadnak köztük ilyenek is —, erkölcsi hiba és társadalmi veszélyesség dolgában általában nem sokkal állnak hátrább azoknál.

Büntetőjogi szempontból azért velük szemben szintén a legszigorúbb fellépés (hosszabb szabadságvesztés büntetés, esetleg utólagos dologházba utalás, valódi megrögzöttség esetén természetesen itt is a határozatlan időre való szigorított dologház alkalmazása) szükséges, ha sikeresen akarunk védekezni ellenük. Volt esetünk, hogy egy egyetemet végzett diplomás embert kellett a fél Európára kiterjedt nagyszabású csalásai és sikkasztásai miatt, mint megrögzött, a bűnelkövetésre állandó hajlammal bíró közveszélyes egyéniséget szigorított dologházba utalnunk.

e) A fanatikusok és az indulatosok.

Az alkatpsychologia szempontjából különösen érdekes és tanulságos jellemcsoport a fanatismusból és az indulatosságból bűnelkövető egyéniségek csoportja.

Az asthenias typushoz sorozott schizoid lelki alkatú egyének közül állnak elő zárkózott, belülről égő, önmagukat emésztő, tépelődő jellemek, akik aztán elmékedéseik során — esetleg mások suggestiója alatt is — súlyos bűntettek elkövetésére határozzák el magukat. Ezek közül az egyének közül állnak elő a politikai, vallásfelekezeti, nemzetiségi fanatikusok, akiknél a belső emésztő tűz lassanként gyűlöletté fajul és egyszer saját, titokban tartott elhatározás, másszor a hasonérsű társaik megbeszélése, a vezető egyéniségek izgatásának vagy terrorjának a hatása alatt gyilkosságokat, világszenzációt keltő merényleteket visznek véghez. A régibb idők, de különösen az utolsó félszázad politikai gyilkosai, merénylői, az anarchista, a nihilista, majd a kommunista merényletek elkövetői nyújtják beszélő példáit az ilyen exaltált, fanatikus bűnelkövetőknek.

Sajnos, a tapasztalati adatok igazolják, hogy egyes ilyen politikai, vallási vagy nemzetiségi fanatikusok úgy békés időkben, mint különösen forradalmas, izgalmas napokban szinte lelki szükségnek, szent kötelességüknek tekintik a gyűlölt ellentábor kimagasló vezérének, a királynak, az államfőnek, pártvezérnek meggyilkolását, tehát nemcsak tudatosan, megfontolt szándékkal, de egyenesen célzatosan, tervszerűen készítik elő és hajtják végre a sokszor borzalmas merényleteket. Az anarchistáknak egyik szárnya pedig egyenesen programjául, legfontosabb feladatul tüzte ki «a tett propagandáját», időnként egy-egy rémtett elkövetését, aminek estek áldozatául az utolsó száz évben többek között II. Sándor orosz cár, Carnot francia köztársasági elnök s a mi áldott emlékü, bálványozott Erzsébet királynénk. A legújabb évtizedek politikai gyilkosságai pedig elég élénken állnak még szemünk előtt.

A fanatismusból bűnözőket lélektani szempontból teljesen meg lehet érteni, az elkövetett rémes tett sokszor logikus folyománya az ő lelki alkatuknak. Erkölcsani szem-

pontból a megítélés természetesen attól függ, hogy a bűnelkövetővel egy erkölcsi felfogáson vagy az ellenkezően állunk-e. Innen van, hogy a politikai vagy vallási fanatismusból bűnözőket, egy Brutust, egy Savanarollát, egy Corday Sarolltát rokonérsű kortársaik vagy az utókor a mártírság koszorújával öveznek fel, míg az ellenkező pártállásúak közönséges bűntettek gyanánt tekintenek. Társadalomvédelmi és büntetőjogi szempontból azonban kétségtelen, hogy a fanatikus bűntettek is általában közveszélyes egyéniségek, akik a fennálló társadalmi és állami rendszabályok értelmében megfelelő büntetéssel sújtandók, de lelki állapotukat, cselekményüknek motivumát a büntetés kiszabásánál döntő súlyúnak kell tekinteni. Az őszinte hazaszeretetből, belső vallásos meggyőződésből cselekvőket egészen másképen kell megítélni, mint a felforgatási, pusztítási célzattal, az osztálygyűlöletből vagy féktelen hatalomvágyból, irigységből bűnözőket.

A fanatikus jellemeknek kisebb kiadása az indulatosságból cselekvők kisebb csoportja. Nem az alkalmi okok, a méltatlan bántalmazás miatt felgerjedt harag, a büntetőjogban u. n. erős felindulás eseteit, nem az ilyen némileg jogszerűnek tekinthető vagy legalább is menthető indulatosságból cselekvőket gondolom a fanatikusokkal egy jellemcsoportba foglalni, akik épen tipikus alakjai az alkalmi bűnelkövetőknek, hanem azokat az alkat-tulajdonságaik folytán könnyen felhevülő lobbanékony, izgékony egyéniségeket, akik állandó jellemük, indulatos temperamentumuk folytán különösen hajlamosak mások sértegetésére, akik lépten-nyomon követik el a becsületsértéseket, testi sértéseket, esetleg súlyosabb büncselekményeket is, olykor sajtóhadjáratot zudítanak egyes kipécézett ellenfeleikre. Ez a lelki alkat vezethet aztán perlekedési tébolyhoz is, ami a tébolyodottságnak (paranoia) egyik ismert alakja.

Az indulatos, izgékony, heves jellemű egyének, ha ez az állandó lelki alkatuk sodorta őket a bűnelkövetésbe, de elmebetegnek még nem minősíthetők, közel állanak a fanatikusokhoz, azonban mégis megkülönböztethetők tőlük, amennyiben nem oly tépelődő, nem oly elmékedő, megfon-

ló lélekkel követik el a bűncselekményt, mint amazok. Az ilyen jellemcsoportba való összefoglalásukat igazolja a testi-lelki alkatuk hasonlósága, a bűnelkövetés iránti könnyű gékonyságuk s emiatti nagyobb veszélyességük.

f) Az alkalmi vagy pillanati bűnelkövetők.

A bűnelkövetők legnagyobbkörű jellemcsoportja végül alkalmi vagy pillanati büntettek neve alatt összefoglalható. Sem az »alkalmi«, sem a »pillanati« jelző nem eléggé lemező elnevezés, hiszen bármelyik csoportba sorozott yén, még a megrögzött büntettes is gyakran csak a kínálzó alkalom hatása alatt vagy pillanati elhatározásból kötet el valamely bűncselekményt. Azonban jobb szó hiányán a büntetőjogi irodalom általában ezzel az alternatív kifejezéssel foglalja össze azokat a büntetteket, akik az őbbi, többé-kevésbé közveszélyes, különleges csoportok yikébe sem oszthatók, vagyis semmi különösebb eltérő ki jellemvonásuk nem állapítható meg, miért is velük mben a rendestől eltérő különleges elbánásra, biztonsági ézkedésre sincs szükség. Nevezhetnők így őket *közönsé-* s vagy *rendes* bűnelkövetőknek, ami viszont szintén nem aktertulajdonságot jelent.

Külsőleg, tételes büntetőjogilag pedig az alkalmi vagy lanati jelzőt azért használjuk, mert ezek a normális, önséges büntettek nem erkölcsi züllöttségből, nem gkeményedett vagy megrögzött bűnös lelkülettel, nem atikus vagy indulatos alkatuk folytán, hanem az adott átos helyzet, a körülmények játéka folytán keverednek a relkövetésbe. A társadalmi élet kiszámíthatatlan fordú, a váratlan összeütközések embertársainkkal, az erköl- eg nem eléggé fegyelmezett, vagy épen hibás erkölcsi ogású, rosszindulatú embert nagyon könnyen, sőt oly- a különben tisztességes, munkás életű, becsületes em- t is pillanati felhevülésben vagy gyengeségből, könnyel- ségből a bűnelkövetésbe sodorják.

Hiszen a legsúlyosabb büntettek, a szándékos ember- s, a rablás, gyújtogatás is elkövethető merőben alkalom- rűen, anélkül, hogy az illetőt keménylelkű, megrögzött

vagy fanatikus, vagy indulatos lelkű egyéniségnek minősít- hetnők. A büntető bíróság akárhányszor súlyosító körülm- nyül számítja a tettes terhére, hogy a szándékos ember- ölést, a halált okozó testi tértést »minden ok nélkül«, vagy jelentéktelen okból követte el, vagyis a súlyos büntett elkövetésére a vádlottat nem az erkölcsi züllöttség vagy a bűnelkövetési hajlam vitte, hanem most valamely elszene- dött sérclem feletti harag, a bosszú nemtelen érzelme, majd a féltékenykedés, a családi csete-paték, irigykedések, legtöbbször pedig a gazdasági helyzet, a vagyoni tönkre- jutás feletti elkeseredés, esetleg a vagyonéhség, a meg- gazdagodás vágya, vagy pedig merőben a szesz italoktól felhevített állapot. Ugyanilyen változatos motívumok ker- getik a szemérem vagy a vagyon elleni büntettekbe is a normális észjárású, különben rendes életű embereket is.

A bűnügyi aetiológia ma már meglehetősen tisztázta a bűnelkövetés általános főtenyezőit, melyek az egyeseket — a szervezeti és a psychiatriai okokon kívül — bűnelkö- vetésre készítik vagy abba egyenesen belesodorják. Ezeket a bűntermelő tényezőket három főcsoportba foglalhatjuk össze: 1. a temperamentummal, a lelki alkattal összefüggő, 2. a külső társadalmi — és 3. az erkölcsi hibákra vissza- vezethető okokra. Ezek a tényezők azonban rendszerint összefonódva, együttesen eredményezik a bűnelkövetést. Egyik embernél az egyik, másikonál a másik, vagy a harma- dik tényező lesz a döntő súlyú arra, hogy egy adott eset- ben enged-e a rosszra ingerlő, csábító alkalmi oknak avagy le tudja küzdeni azt és a jó úton marad.

Az alkalmi vagy pillanati bűnösök lelki világát ez ok- ból nem is lehet még oly nagy vonásokkal sem megrajzolni általánosságban, mint az előbb vázolt különleges jellem- csoportokba tartozókét. Amint elvileg visszautasítottuk a született büntettes típusát, épúgy hiábavaló kísérlet lenne a normális, a tipikus rendes büntettes jellemvonásait össze- állítani. Ez a statisztikai »átlag ember« fogalmának a bűn- tettesekre való alkalmazása lenne. Már pedig ahogy a való- ságban nincs átlag ember, úgy nincs átlag-büntettes, nincs átlagos rendes büntettes. Sőt ily értelemben megáll a *Prins*

Adolf paradoxonja, hogy normális ember a valóságban nem létezik, de annál több abnormális, vagyis minden büntettes, tehát a nem közveszélyes, közönséges büntettes is végeredményben, illetőleg társadalmi szempontból abnormális.

Ha tehát a közönséges alkalmi vagy pillanati bűnelkövetőkről általános rajzot kívánunk nyújtani, akkor nem helyes ezeket sem egy kalap alá venni, hiszen közöttük is kétségtelenül nagy eltérések lehetnek, sőt vannak úgy az erkölcsi megítélés, mint a lélektani megfigyelés és a társadalomvédelmi elbánás szempontjából. A közönséges bűnelkövetőket még kevésbé lehet az elkövetett bűncselekmény súlya alapján csoportosítani, alosztályokba különíteni, mint a közveszélyesek fentebbi jellemcsoportjait, egyrészt azért, mert a bűncselekményeknek a Btk.-ek és az újabb és újabb külön törvények annyi rengeteg alakját különböztetik meg, hogy ha ezek elkövetőit — a gyilkosoktól a cse-resznyetolvajokig, a hazaárulóktól a koldulási tilalom megszegőjéig — külön-külön csoportokba foglalnánk, valóban egy beláthatatlan, szinte végetlen sort kellene belőlük felállítanunk, — másrészt pedig azért sem helyes a cselekmények súlya szerinti osztályozás, mert úgy erkölctani, mint lélektani és szociológiai szempontból a legkülönbözőbb büntettek elkövetői sokszor mégis csak hasonló jellemvonásokat mutatnak.

A csoportosítás tehát a közönséges büntettek nagy gárdájában is csak a lélektani jellem, vagyis a bűnelkövetők lelki vonásainak alapján eszközölhető. Ily alapon pedig három fő jellemcsoportot lehet megkülönböztetnünk közöttük: 1. a rosszindulathból, rosszhiszeműségből, erkölcsileg és társadalmilag helytelen és káros motivumból cselekvőket, 2. az erkölcsileg nem romlott lelkületű, de társadalmilag helytelen és káros érzelmek hatása alatt vagy csupán gondatlanságból, könnyelműségből bűnözőket és 3. az erkölcsi-leg is, társadalomvédelmi szempontból is menthető és méltánylást érdemlő okokból a bűn útjára kerültek.

Ez a hármas csoportosítás, ha nem oldja is meg kifogástalanul a közönséges büntettek általános jellemzését,

de valamivel közelebb hoz a büntettek lelki világának helyes felismeréséhez s nézetem szerint megfelel úgy az erkölctani, mint a lélektani és a társadalomvédelmi megítélés követelményeinek, egyúttal a büntetőjog gyakorlati céljainak. Az bizonyos, hogy a legkülönbözőbb bűncselekményeket is, például a szándékos emberölést, a lopást, vagy a becsületsértést a valóságban az egyik vádlott rosszakaratból, aljas érzelemből, erkölcsileg elítélendő és társadalmilag is kárhoztatandó indító okokból követi el, — a másik már nem ilyen súlyosan elítélendő okokból, hanem hirtelenkedésből, többé-kevésbé igazolható felhevülésből vagy a szerencsétlen gazdasági helyzetének, a nyomornak, az éhségnek a hatása alatt, könnyelműségből, vigyázatlanságból, tehát gondatlanul, — a harmadik pedig egyenesen altruistikus érzellemmel, más nyomorgónak vagy megtámadottnak a megmentése végett vagy szülei becsületének a védelmében.

Figyelembe veendő a büntettek lelkiségének a megállapításánál a büntett elkövetése utáni magaviseletük is. Hiszen a büntetés megállapításánál és végrehajtásánál (különösen a börtönbüntetés fogatosításánál) nem csak a bűnelkövetés időpontja, de a büntettes jelenlegi állapota is épen olyan, sőt bizonyos tekintetben fontosabb időpont. Az, aki töredelmesen megbánja cselekményét, aki a legkomyabban igyekszik az általa okozott sérelmet, kárt tehetsége szerint jóvátenni, már ezzel a viselkedésével is igazolja, hogy nem oly súlyos és rosszlelkű egyéniség, mint aki a kétségtelenül bebizonyított tényeket körömszakadtáig tagadva, a bíróságot tévútra vezetni törekszik, vagy aki az elsikkasztott vagy ellopott pénzt elkártyázza, eldorbézolja vagy más erkölctelen célra fordítja. Ezek a mozzanatok is kétségtelenül hozzájárulnak az illető büntettes igazi jellemének a megértéséhez.

A közönséges büntettek lelkületének, jellemének ez a különbözősége igazolja azt a büntetőjogi követelést, hogy a velük szemben alkalmazandó büntetési eszközöknek is változatosaknak kell lenniök, hogy a három szűkebb jellemcsoport mindenikére megfelelő s mindenik csoportba sorozott egyéniségnek saját legszűkebb alanyi bűnössége foká-

hoz alkalmazható több büntetési vagy megelőzési intézkedés is álljon a bíró rendelkezésére. Kétségtelen, hogy a fegyházra, börtönre, vagyis a kényszermunkával összekötött legszigorúbb jellegű szabadságvesztésbüntetésre csak a rosszindulatú, vagyis az erkölcsileg és társadalmi szempontból is legsúlyosabban kárhoztatható motivumból cselekvők lesznek elítélendők. Azok ellenben, akik erkölcsileg nem romlottak s csak társadalmi szempontból helytelen, káros motivumból követtek el valamely súlyos bűncselekményt, azokat egészen másjellegű, enyhébb rendszabályok szerint berendezett szabadságvesztő intézetekbe kell elhelyezni, mert az ilyen nem rosszindulatú, csak megtévedt egyéniségek rendszerint nem is szorulnak rendszeres erkölcsi javításra, de ha cselekményük súlyossága miatt mégis szabadságvesztésre ítéletnek, velük szemben csak a mi államfogházunk fogalmának (de nem a mai tökéletlen szabályainak) megfelelő custodia honesta lenne, mint a fegyházzal párhuzamos büntetés, alkalmazandó.

A közönséges bűnelkövetők harmadik csoportjával, az erkölcsileg és társadalmilag is menthető és méltánylást érdemlő okokból vétkezőkkel szemben a szabadságvesztésnek egyáltalán nincs jogosultsága. Ezekre pénzbüntetés vagy próbárabocsátás, amit Angliában és Észak-amerikában felnőttekre is alkalmaznak (mint üdvös erkölcsi büntetést) és bírói dorgálás (szintén a felnőttekre is) tekinthető helyes és szükséges megtorlási, egyben megelőzési intézkedéseknek. Ezekre alkalmazható adott esetben a rövidebb tartamban kiszabott szabadságvesztés és a pénzbüntetés végrehajtásának a magyar jogban is — 1908. óta — meghonosított feltételes felfüggesztése is, miáltal a kisebb bűnelkövetők százait menti meg a bíróság a fogházban a romlott lelkületű fogolytársaik által való erkölcsi elrontás veszélyétől s kényszeríti az önfegyelmezés útján önmaguktól való megjobbulásra. Sőt a minimális súlyu törvényszegések miatt az újabb Btk.-ek, nálunk csak az 1930. évi külön törvény (34. tc. 125. §.) arra is felhatalmazták a bírót, hogyha a vádlott bűnössége csekély s a cselekmény tárgyi súlya annyira jelentéktelen, hogy a büntetés sem a jogrend védelme, sem a sértettnek nyújtandó elég-

tétel érdekében nem mutatkozik szükségesnek, az ítélethozatalt mellőzhesse és az eljárást a vádlottal szemben végzésel megszüntethesse.

A büntettek különböző jellemcsoportjaira is eszerint a büntetési eszközöknek, a biztonsági és a javítónevelési intézkedéseknek egész sorozata — a halálbüntetéstől és az életfogytiglani fegyháztól vagy a teljesen határozatlan tartamú szigorított dologháztól a bírói dorgálásig, sőt a büntetés elengedéséig — áll a bíró rendelkezésére, hogy minden bűnelkövetőt — ha felelősségre volt vonható — a valóban egyéniségének, jellemének megfelelő büntetéssel sujtlasson vagy a megfelelő biztonsági, javító nevelési intézkedés elrendelésével kísérelhesse meg a társadalom védelmét az illető veszélyesnek látszó egyén bűnismétlése ellen.

A jogi akadály azonban, hogy ez az ideálisan elképzelt egyénítés a büntető igazságszolgáltatásban valóban érvényesíthető legyen, ma még abban áll, hogy a bíróságok kezét sokhelyt és sok tekintetben megkötik a büntetés-kiszabás merev szabályai, melyek ma is túlnyomóan az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyát tekintik döntőnek a büntetés nemének és mennyiségének a megállapításánál. A helyes utat azonban az eziránt szükséges reformokra kijelölték, részben kitaposták már a háború előtt és az azóta a bűnelkövetők egyes jellemcsoportjaira alkotott külön törvények, melyek a társadalmilag veszélyesebbeknek tekinthető büntettekkel szemben a megfelelő különleges intézkedések elrendelésére jogosítják fel a bíróságokat. A legközelebbi jövő büntetőjoga bizonyára ezen az úton fog tovább haladni.

Végigtekintve a bűnelkövetőknek a legvázlatosabban összeállított tíz jellemcsoportján: 1. a fiatakorú, — 2. a gyengeelméjű, — 3. a keménylelkű (passionatus), — 4. a megrögzött, — 5. a szélhámos, — 6. az erőszakos, — 7. a fanatikus és indulatos, — 8. az erkölcs- és társadalomellenes motivumból cselekvő alkalmi, — 9. a csupán társadalmilag helytelen és káros motivumból, — 10. az erkölcsileg és társadalmilag is menthető okokból vétkező alkalmi vagy

állanati bűnelkövetőkön, — be kell látnunk, hogy az összes bűnelkövetőknek két vagy három jellemcsoportba történítése, a büntettek osztályozásának a Wahlberg, a Lombroso vagy a Liszt-féle leegyszerűsítése nem elégítheti sem a modern lélektan, sem az erkölcsstan, sem a büntetőjog vagy a kriminálpolitika művelőit. Amint a visszaesők megkülönböztetése az első ízben bűnözőktől, aminek mélyebb elméleti megalapozása lett a szokásszerű és az alkalmi bűnelkövetők megkülönböztetése, a további vizsgálódások során elégtelennek bizonyult, — úgy a közveszélyesek és nem közveszélyesek vagy kevésbé közveszélyesek két vagy három osztályának az elkülönítése sem látszik többé legendőnek s tovább kell folytatnunk a vizsgálódásokat a büntettes jellemcsoportok közelebbi és gyakorlatilag is használhatóbb megkülönböztetése iránt.

Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy az általam megkülönböztetett tíz jellemcsoportot nem tekintem zárt osztályoknak vagy kasztoknak. Egyik csoport talán valóban csak szóhatárokkal különíthető el a másiktól vagy — amint az ott felhozott gyakorlati esetekből láthattuk — egy büntettes esetleg beosztható két vagy akár három jellemcsoportba is. Amint a bűnelkövetéstől távolmaradt egyén lelkiége is sokszor örök rejtély marad előttünk, úgy a bűnelkövetőknél még könnyebben megesik, hogy a vádlott igazi gyéniségét, valódi lelki arculatát a leggondosabb megfigyelés és elemzés mellett is alig vagy egyáltalán nem is tudjuk megfejteni és helyesen minősíteni. De éppen ezért kívánatos és a gyakorlati igazságszolgáltatás tökéletesítése végett nagyon is szükséges a bűnelkövetők körében a lélektan és társadalomvédelmi szempontból megkülönböztethető jellemcsoportok lehető biztos körvonalazása. Ez a törekvésünk végeredményben az Aristoteles kétezer éves axiomájába torkollik bele: a nem egyenlőkkel egyenlően bánni a legnagyobb igazságtalanság.

Erre irányult az én igénytelen kísérletem is, ami lehet, hogy csak egy gyarló, büntetőjogi műnyelven u. n. abszolúte alkalmatlan kísérletnek fog bizonyulni a sok értékesebből, de talán sikerült a felsorolt adatokkal legalább rá-

világítanom a mai büntettek jellemcsoportjai között tényleg fennálló nagy és fontos eltérésekre, az egyes jellemcsoportokkal való különböző elbánás szükségére, s különösen arra, hogy a bűnelkövetők lelkiességére, lelki alkatára, egyéniségük veszélyességére, a bűnelkövetés okaira és motívumaira az eddiginél nagyobb figyelemmel kell lenni. Ez nem azt jelenti, hogy az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyát figyelmen kívül akarnók hagyni, hanem azt, hogy ha büntetést vagy biztonsági intézkedést ma még csak a büntettes által okozott jogsérelemért vagy jogveszélyeztetésért s annak súlya alapján szabad is alkalmaznunk, de soha ne tévesszük szem elől, hogy az embert, a bűnelkövető egyént sujtjuk a büntetéssel vagy más joghátránnyal, ítéletünk tehát csak akkor lesz alapos és igazságos, ha megismertük és helyesen értékeltük az illetőnek a jellemét, lelkiességét, az ő multját és jelenlegi állapotát, de számba vettük az alkalmazandó büntetésnek vagy más intézkedésnek az ő jövőjére várható hatását is.

Aminő nagy érdeme és vivmánya a XIX. század büntetőjogi irodalmának az egyénítés elvének uralomra emelése s ezzel a törvény előtti egyenlőség és az emberiség eszméinek gyakorlati megvalósítása a büntető igazságszolgáltatásban, — épenoly nagyszabású feladatként áll még mindig a XX. század büntetőjogászai előtt az egyénítés elvének további kiépítése, aminek emeltyűje lesz a büntettes jellemcsoportok helyes, minden irányban alapos elkülönítése, differentiálása s ezáltal a társadalom eme belső ellenségeivel, a békés együttélés rendjét célzatosan, rosszakarattal vagy könnyelműen megtámadó vagy veszélyeztető egyénekkel szemben az igazságos megtorlás és a társadalmi védekezés két alapeszméjének minél tökéletesebb és sikeresebb megvalósítása.